

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 31 (2014)

Αιτίες της Κρίσης

Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, Η Ελλάδα της λήθης και της αλήθειας. Από τη μακρά εφηβεία στη βίαια ενηλικίωση, εκδόσεις θεμέλιο, αθήνα 2012, 234 σελ.

Στέφανος Καβαλλιεράκης

doi: [10.12681/sas.10304](https://doi.org/10.12681/sas.10304)

Copyright © 2016, Στέφανος Καβαλλιεράκης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Καβαλλιεράκης Σ. (2016). Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, Η Ελλάδα της λήθης και της αλήθειας. Από τη μακρά εφηβεία στη βίαια ενηλικίωση, εκδόσεις θεμέλιο, αθήνα 2012, 234 σελ. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 31, 228–232. <https://doi.org/10.12681/sas.10304>

Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, *Η Ελλάδα της λήθης και της αλήθειας. Από τη μακρά εφηβεία στη βίαια ενηλικίωση*, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 2012, 234 σελ.

ΤΟ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟ ΒΙΒΑΙΟ του Κ. Τσουκαλά είναι ένα βιβλίο σίγουρα διαφορετικό απ' όλα τα προηγούμενά του. Δεν το κρύβει εξάλλου ο συγγραφέας. Είναι συνάμα ίσως το πιο στρατευμένο από τα πολλά που έχει κομίσει στην ελληνική βιβλιογραφία. Γραμμένο για τα 50 χρόνια του ιστορικού και συνδεδεμένου με την Αριστερά εκδοτικού οίκου Θεμέλιο επιχειρεί μια συνολική αποτίμηση δομών και γεγονότων της νεοελληνικής ιστορικής διαδρομής και της ένταξης της ελληνικής κοινωνίας μέσα στο παγκόσμιο σύστημα υπό το πρίσμα όμως μιας ελληνικής ιδιοτυπίας. Μιας εθνικής ιδιοτυπίας που, ενώ υπάρχει διάσπαρτη στο προηγούμενο έργο του, τώρα υπό το φως της ευρωπαϊκής και ελληνικής κρίσης μοιάζει να αποκτά την πιο ολοκληρωμένη μορφή της. Ο συγγραφέας αναγγέλλει εξ αρχής τη βασική του επιδίωξη να μελετήσει την ελληνική περίπτωση ως μοναδικό ιστορικό και κοινωνικό φαινόμενο για τα ευρωπαϊκά τουλάχιστον δεδομένα. Όπως ο ίδιος χαρακτηριστικά επισημαίνει 'στόχος είναι η ανάλυση της σοβούσας κρίσης σε συνάρτηση με τις νεο-

ελληνικές ιδιαιτερότητες που έχουν ρίζες στο παρελθόν'. Χτίζει κατά συνέπεια από τον πρόλογο ήδη το περιβάλλον του 'εξαιρετισμού' μέσα στο οποίο θα κινηθεί η ελληνική περίπτωση, περιβάλλον που αποτελεί και τον βασικό πυρήνα της προβληματικής του.

Καθοδηγούμενο από αυτή τη θέση της 'ελληνικής εξαίρεσης' ως αξιωματικής τοποθέτησης το πρώτο μέρος του βιβλίου είναι μία κατά κύριο λόγο ιστορική προσέγγιση που αφιερώνεται στην ιδιαίτερη θεμελίωση και λειτουργία του ελληνικού έθνους-κράτους από τον 19ο αιώνα έως τις μέρες μας. Έτσι ο Τσουκαλάς στην εισαγωγή και στο πρώτο κεφάλαιο επανέρχεται, όχι πάντοτε δημιουργικά αλλά σίγουρα με τη δική του γλαφυρότητα και τη μαρξιστική παρακαταθήκη του, στα κύρια συμπεράσματα της σύγχρονης ιστορικής και επιστημονικής ερευνητικής ζύμωσης για τον ελληνικό 19ο αιώνα αναφορικά με την κάλυψη του ιστορικού χρόνου και τη δημιουργία των εννοιών 'Ελλάδα' και 'ελληνισμός' καθώς και τον τρόπο με τον οποίο ουσιαστικοποιήθηκαν αυτές οι έννοιες στα πλαίσια του ελληνικού κράτους. Χρησιμοποιώντας όλη αυτή την ιστορική υποδομή ο συγγραφέας καταλήγει σ' ένα γνωστό αλλά για τον ίδιο ιδιαίτερα κομβικό στην ανάλυση του πόρισμα: η σύγχρονη Ελλάδα είναι αποτέ-

λεσμα της δημιουργίας ενός κράτους απ' έξω προς τα μέσα, ενός μορφώματος για το οποίο τα δομικά υλικά της εθνικοκρατικής σύστασής του παραχωρήθηκαν αποκλειστικά από εξωγενείς παράγοντες και οι κάτοικοι του κλήθηκαν απλά να προσαρμοστούν σε αυτά και να τα υπερασπιστούν. Στη νέα χώρα δεν δόθηκε η ευκαιρία να επιλέξει το παρελθόν της ούτε η δυνατότητα να στοχαστεί γύρω από τον 'εθνικό' της πολιτισμό. Αυτά βέβαια που θεωρεί ο Τσουκαλάς ως αποκλειστικά ελληνικές ιστορικές μοναδικότητες στη συγκρότηση του νεοελληνικού κράτους αποτελούν μάλλον μια τυπική διαδικασία για την περιοχή των Βαλκανίων. Τα αντιδάνεια σε σύμβολα και η εισαγωγή δομών δεν συνιστούν αναγκαστικά ελληνική μοναδικότητα. Ίσως εδώ να περίμενε κανείς από τον συγγραφέα μια πιο σύνθετη ιστορική αναπλαισίωση, η οποία δεν θα ήταν αντίπαλη αλλά συμπληρωματική προς το σχήμα του, όπου η προσέγγιση των αντιφάσεων του ίδιου του ελληνικού κράτους και της διοίκησής του και ειδικότερα η στάση αντιπαλότητας ή σύμπλευσης των πολιτών απέναντί του στα χρόνια της εθνικοκρατικής συγκρότησης θα αποτελούσαν σημαντική παράμετρο της ανάλυσης.

Τα ιστορικά τεκμήρια καθοδηγούν και το πολιτικό συμπέρα-

σμα του συγγραφέα το οποίο είναι συντριπτικό: δεν προέκυψε τίποτε καλό για το νέο έθνος-κράτος καθώς αυτό βρέθηκε μπροστά σ' ένα double bind, από τη μια μεριά την ψυχαναγκαστική εξώθηση που αποκτά οικονομικό και θεσμικό χαρακτήρα, όπου οι κάτοικοι της χώρας πρέπει να φανούν πολιτιστικά άξιοι των προγόνων τους, και από την άλλη οι κριτές της συμπεριφοράς τους, δηλαδή εκείνοι που εν τέλει ελέγχουν αυτό το εξουσιαστικό παιχνίδι, παραμένουν πάντα οι ξένοι: απ' αυτή την άποψη η αρχική κατασκευαστική δομή του ελληνικού έθνους κράτους μοιάζει σήμερα να αναπαράγεται εξόχως με τον διεθνή οικονομικό έλεγχο και τη μεταβολή του οικονομικού μοντέλου που προκύπτει απ' αυτόν. Και στο επίπεδο της κρατικής δομής όμως προέκυψε σύμφωνα με τον Τσουκαλά ένα πολιτικό παράδοξο αφού η Ελλάδα μεταβλήθηκε στη μοναδική καπιταλιστική χώρα των Βαλκανίων, η κατ' εξοχήν 'εξαρτημένη περιφέρεια' του δυτικού κέντρου που αντί να της επιβληθεί ένας βίαιος σταλινικός κομμουνισμός, όπως στις γειτονικές της χώρες, μετετράπη με λιγότερο βίαιο τρόπο σε πεδίο εφαρμογής ενός εξαρτημένου και υποανάπτυκτου καπιταλισμού που αποσκοπούσε στην πλήρη δορυφοροποίησή της χωρίς την εγκατάσταση μιας απροσχημάτιστης

δικτατορίας. Αυτός ο έστω υποτυπώδης καπιταλισμός δεν φαίνεται κατά Τσουκαλά να συνέβαλε ούτε στο πεδίο των κοινωνικών συναίνεσεων αλλά ούτε και σε επίπεδο κοινωνικών στρατηγικών και οικονομικών αναδιανομών και κινητικότητων.

Η προβληματική επομένως όλου του βιβλίου στηρίζεται στην παραπάνω ιστορική υπόθεση εργασίας. Όλα τα χαρακτηριστικά της ελληνικής κοινωνίας και πολιτικής, το αντιπαραγωγικό μοντέλο, οι ιδιότυπες στρατηγικές επιβίωσης, το χαμηλό ποσοστό της μισθωτής εργασίας, η διαφθορά, το πελατειακό σύστημα —το οποίο κατά τον συγγραφέα οργανώθηκε αποκλειστικά εκ των άνω— ήταν μέρος αυτής της ιδιότυπης προσαρμογής στη μη προσαρμογή της Ελλάδας στα πρότυπα του σύγχρονου δυτικού κράτους. Όλα τα κοινωνικά χαρακτηριστικά αποδίδονται σε εκείνη την ελληνική ιδιοτυπία, ακόμα και η λειτουργία της οικογένειας ως ‘οιονεί’ επιχείρησης που έθετε ως στόχο τη δημοσιοϋπαλληλία ενός μέλους της.

Το σχήμα των κακομαθημένων παιδιών της ιστορίας του Ζαμπέλιου —που επικαιροποιεί με κριτικό τρόπο η σημαντική πρόσφατη σύνθεση του Κ. Κωστή— τα οποία τα κακόμαθαν οι δημιουργοί ή καλύτερα οι επινοητές τους, επανέρχεται έμμεσα από

τον Τσουκαλά δίχως να μεταφέρει την ευθύνη όμως των ‘κακώτροπων’ και περιέργως διαβιώντων, για τα καπιταλιστικά πρότυπα αλλά όχι ενάντια σε αυτά, κατοίκων στους ίδιους αλλά στους γεννήτορές τους. Οι ξένοι γέννησαν ένα κράτος, συνέθεσαν το παρελθόν και τις πολιτισμικές του καταβολές και είναι οι αποκλειστικά υπεύθυνοι για την αλλοπρόσαλλη ιστορική του πορεία.

Το δεύτερο μέρος, αφιερωμένο στη περιγραφή της διάρθρωσης και ιεράρχησης της ελληνικής κοινωνίας, της συγκρότησης των οικονομικών σχέσεων ανάμεσα στα μέλη της καθώς και των κοινωνικών και επαγγελματικών δόμων, υποτάσσεται επίσης στη λογική της ελληνικής ιδιαιτερότητας στην οποία προσαρμόζονται τα πάντα. Η δημιουργία και η εξέλιξη του ελληνικού κράτους και κατά συνέπεια των μελών του είναι σχεδόν μοιρολατρική, αφού καμιά ηγεσία δεν τόλμησε, μα κατά πάσα πιθανότητα δεν μπορούσε, να αλλάξει τον ρου αυτού του υποανάπτυκτου καπιταλισμού και της ετερόφωτης εθνικής ταυτότητας, όπως προσδιορίζονται από την ιδρυτική πράξη της γέννησής τους. Η Ελλάδα παραμένει το άκρο του δυτικού πολιτισμού, σε κατάσταση μόνιμης οικονομικής και πολιτικής υποτέλειας διότι με αυτόν τον τρόπο εξυπηρετεί τα ειδικά στρατηγικά

συμφέροντα των ξένων. Όταν αυτά αποζητούν την κοινωνική συνοχή, επινοούνται μορφές συναίνεσης και άτυπης αναδιανομής: όταν όχι, η κατάσταση οδηγείται σε εσωτερική σύγκρουση. Η μετατόπιση της Ευρωπαϊκής Ένωσης από το κομμάτι των πολιτικών και αξιακών πολιτικο-ιδεολογικών θεμελιώσεων της, με την εγκατάλειψη της ιδέας της ευρωπαϊκής κοινωνικής ολοκλήρωσης, θα σημάνει τη μετατόπιση του κέντρου βάρους της κατά βάση στον χρηματοπιστωτικό τομέα. Το 1989 είναι σημείο καμπής χρονικό και ιστορικό, όταν η Ελλάδα χάνει οριστικά τη γεωστρατηγική και προνομιακή θέση της και το βίαιο άνοιγμα των ανατολικών χωρών της Ευρώπης στις αγορές δημιουργεί ένα ισοδύναμο στο οποίο η χώρα δεν μπορούσε πλέον να δικαιολογήσει την ευημερία της. Έχοντας πια απολέσει οποιοδήποτε γεωστρατηγικό πλεονέκτημα έπρεπε να πληρώσει καθυστερημένους και ανατοκισμένους λογαριασμούς. Η λογική των μνημονίων εξυπηρετούσε πλέον αυτή την ανάγκη, τη μεταφορά δηλαδή χρημάτων από τους πλούσιους εταίρους στους φτωχότερους στη βάση σκληρών δανειακών συμβάσεων που ελέγχονται με αγοραίους όρους. Τα πολιτικά γεγονότα βεβαίως και η ιστορική τους ή μη βαρύτητα δεν δείχνουν να έχουν σημασία

για τον συγγραφέα: η στοίχιση της Ελλάδας κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου και τα όποια κέρδη της καθώς και η μετέπειτα αδυναμία ένταξης ή επανανοθετήσής της στο νέο παγκοσμιοποιημένο σύστημα είναι πάντοτε αποτέλεσμα εξωγενών παραγόντων και επεμβάσεων.

Στο τρίτο μέρος αναλύεται το σημερινό χρηματοπιστωτικό σύστημα, σύστημα ενός συναλλακτικού καπιταλισμού με τιμωρητικά χαρακτηριστικά, ο οποίος στην ελληνική περίπτωση παγίδεψε τους πολίτες και ειδικά τη μικρομεσαία τάξη η οποία δεν είχε προλάβει να αναπτύξει εκείνες τις κοινωνικές άμυνες που είχαν καταφέρει να συγκροτήσουν τα αντίστοιχα στρώματα στα δυτικοευρωπαϊκά κράτη. Παράλληλα ο συγγραφέας αντιπαρατίθεται στη συλλογικοποίηση της ευθύνης για την κρίση ως μια δομική παραβίαση των φιλελεύθερων αρχών που προβάλλουν τον ατομικό καταλογισμό των ευθυνών. Πιστεύει ότι η πλήρης ελευθερία διαμόρφωσης των οικονομικών μεγεθών οδηγεί σε μια ζούγκλα η οποία αποτρέπει οιαδήποτε επανορθωτική ή εξισοροποιητική πολιτική βούληση. Η επιβολή αυστηρών χρηματοπιστωτικών προϋποθέσεων και ενός γενικότερου και σκληρού κανονιστικού πλαισίου θα υποκαταστήσουν την κοινοτική αλληλεγγύη. Εγγενείς ανισό-

τητες, που στο παρελθόν καλύπτονταν με μια κεντρική κατανομή χρημάτων από τους πλουσιότερους στους φτωχότερους, πλέον θα διευρύνονται.

Το βιβλίο του Τσουκαλά έχει ενδιαφέρον κυρίως γιατί αντιμάχεται τον παλαιό συγγραφικό εαυτό του· δεν τον αναιρεί ίσως, σίγουρα όμως τον αμφισβητεί. Το παραδοσιακά ανοικτό, δημοκρατικό και γραμμικό εκπαιδευτικό σύστημα που προσέφερε το μέσο για την οργάνωση μιας θεματικής και συνεχούς κοινωνικής κινητικότητας απουσιάζει πλέον ηχηρά από την προβληματική του. Το γιγαντιαίο δημόσιο ‘που δεν έχει μόνο ποσοτικές αλλά και ποιοτικές επιπτώσεις στη γενική εξέλιξη των κοινωνικών διαδικασιών’, όπως έγραφε στο *Κοινωνική ανάπτυξη και κράτος*, εδώ δεν φαίνεται να διαδραματίζει κάποιο σημαντικό ρόλο —είναι απλώς κομμάτι της ελληνικής ιδιοτυπίας. Έρχεται δε σε πλήρη αντίθεση με άρθρα του, όπως το “‘Τζαμπατζήδες’ στη χώρα των θαυμάτων” (1993) και το “‘Πεφωτισμένες’ έννοιες στο “σκοτάδι”” (1991), στα οποία εξετάζει το θέμα του εκσυγχρονιστικού ελλείμματος και της υστέρησης της χώρας σε σχέση με τη Δύση· φαίνεται να μην τον αγγίζουν πια τέτοιες προσεγγίσεις, αφού σε ετούτο το βιβλίο επαναφέρει και

εμμένει στις θεωρήσεις περί εκπόρευσης της εξουσίας από τα ψηλά, όπου η Δύση δεν έχει πια τη θέση μιας ιδεατής Πολιτείας αλλά τον ρόλο του αφεντικού, που από τον 19ο αιώνα διαφεντεύει τον τόπο για να εξυπηρετήσει τα δικά της συμφέροντα και έτσι τον καταδικάζει σε στασιμότητα, τελμάτωση, σε ιδιότυπη κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη.

Παραφράζοντας τον ίδιο τον συγγραφέα θα μπορούσαμε να πούμε ότι το υφιστάμενο τείνει να αναπαράγεται ως ακέραιο και αναλλοίωτο, το νέο δεν φαίνεται να κατάφερε να νικήσει ποτέ τις δυνάμεις της αδράνειας, να ξεπεράσει το μοιραίο αλλά γι’ αυτό φταίνε αποκλειστικά οι ξένοι. Ο 19ος και ο 20ός αιώνας φαίνονται κατά τον Τσουκαλά να κύλισαν στο ίδιο μοτίβο, χωρίς καμία δυναμη ανανέωσης να σταθεί ικανή να το μεταβάλει, με τον λαό απλά να παρίσταται στο πέρας των χρόνων, άβουλος και ανήμπορος, σχεδόν πάντα σε ρόλο θύματος, προσαρμοζόμενος απλώς με τον δικό του ιδιότυπο τρόπο στο ελληνικό ‘ιδιαίτερο’ κρατικό μόρφωμα που του είχε επιβληθεί και τις συνέπειες του οποίου καλείται να πληρώσει με υψηλό τίμημα κατά τον 21ο αιώνα.

Στέφανος Καβαλλιεράκης